

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2026.26.3.83-97>

The Roman Catholic Girls' Elementary and Civic School in Ružomberok in 1939–1945: Organization, Educational Activity, and Socio-Political Context

Rímskokatolícka dievčenská ľudová a meštianska škola v Ružomberku v rokoch 1939 – 1945: organizácia, pedagogická činnosť a spoločensko-politický kontext

Jana Hadryová

Abstract

The study examines the functioning of the Roman Catholic Girls' Elementary and Civic School in Ružomberok between 1939 and 1945 within the broader socio-political transformations of the Slovak State. Based on an analysis of school chronicles, minutes of teachers' meetings, documentation of parents' associations, and administrative records, it reconstructs the organization of the school, its educational activities, and everyday life. Particular attention is devoted to personnel changes, the return of the Sisters of Charity of St. Vincent de Paul (Salmár Sisters) to the school's leadership, legislative interventions in the structure of education, and the ideological demands of the regime. The study highlights the ambivalent relationship between state control and the relative autonomy of a church-run institution, as well as the social and spiritual dimensions of education. It also analyses teaching methods, extracurricular activities, and the functioning of parents' associations. The research contributes to the historiography of Catholic education and opens new perspectives for further historical-pedagogical inquiry.

Keywords: Elementary school. Civic school. Sisters of Charity of St. Vincent de Paul (Salmár Sisters). Ružomberok.

Úvod

Predložená analýza sa zameriava na fungovanie školstva v rokoch 1939 – 1945 prostredníctvom skúmania konkrétnej vzdelávacej inštitúcie, a to Rímskokatolíckej dievčenskej ľudovej a meštianskej školy v Ružomberku.¹

¹ Označenie „rímskokatolícka dievčenská ľudová a meštianska škola“ znamená jeden organizačný celok pozostávajúci z dvoch typov škôl v rámci dobového školského systému. Ľudová škola

Táto škola predstavuje pozoruhodný príklad transformácií, ktorými prešlo slovenské školstvo pod vplyvom politických, ideologických a vojnových udalostí. Časový úsek rokov 1939 – 1945 je charakteristický zásadnými transformáciami v organizácii, riadení a ideologickej orientácii školstva, ktoré reflektovali širšie spoločensko-politické zmeny súvisiace so vznikom samostatného slovenského štátu. V roku 1939 sa do Ružomberka vrátili sestry z Kongregácie Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok po svojom nútenom odchode v roku 1919 a prevzali vedenie inštitúcie po odchode Školských sestier sv. Františka.

Metodologicky sa štúdia opiera o analýzu primárnych prameňov – školských kroník, zápisníc z pedagogických porád, dokumentácie rodičovských združení a administratívnych záznamov, ktoré poskytujú autentický obraz každodennej reality školského života. Cieľom je interpretácia širších historických súvislostí a ich dopadu na konkrétnu vzdelávaciu prax.

Použité pramene majú zároveň svoje limity. Školské kroniky, zápisnice pedagogických porád a rodičovských združení vznikali ako úradné dokumenty, ktoré zachytávajú predovšetkým perspektívu vedenia školy a učiteľského zboru. Len v obmedzenej miere umožňujú rekonštruovať postoje samotných žiakov či rodičov. Zároveň ide o pramene vznikajúce v podmienkach dobového politického režimu, čo mohlo ovplyvniť spôsob zaznamenávania niektorých udalostí a ideologických prejavov. Napriek týmto obmedzeniam predstavujú cenný zdroj poznania každodenného fungovania školy.

Situácia v školstve a škole po roku 1939

Udalosti tesne pred vypuknutím druhej svetovej vojny znamenali zlom nielen v celoštátnom meradle, ale aj v dejinách školstva i školy. Vznik samostatného štátu Slovákov 14. marca 1939 priniesol do školstva zmeny, ktoré sa diali pod dohľadom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HLS). Jedna z nich predstavovala radikálne personálne zmeny v postoch učiteľov a profesorov. Na princípe národnej príslušnosti nastal medzi rokmi 1938 – 1940 odchod viac ako 600 českých učiteľov zo Slovenska. Vo výchove a vzdelávaní sa začala uplatňovať nábožensko-mravná a národná výchova. Ďalšia zmena sa týkala štruktúry školstva. Zákonom o ľudových školách č. 308/1940 Sl. z. sa znížil počet typov ľudových škôl zo štyroch na dva, obecné a cirkevné (prestali existovať štátne a súkromné). Požiadavky na výchovu sa uplatňovali aj mimo vyučovacieho procesu, a to v organizácii Hlinkova mládež (HM), ktorá zastrešovala mimoškolské aktivity žiakov a študentov. Podobne sa pôsobilo aj na učiteľov, ktorí boli začlenení do Slovenskej pracovnej pospolitosti, stavovskej

predstavovala základný stupeň povinnej školskej dochádzky, zatiaľ čo meštianska škola nadväzovala na jej absolvovanie a poskytovala vyššie všeobecné vzdelanie. Obe zložky mali spoločné vedenie, pedagogický zbor i zriaďovateľa, preto v prameňoch vystupujú pod spoločným označením.

organizácie vytvorenej počas slovenského štátu, združujúcej štátnych a verejných zamestnancov a slúžiacej na ich profesijnú i ideologickú kontrolu. Princípy a požiadavky HSLS sa pretavili aj do vydávaných učebníc.²

Katolícke školstvo sa ocitlo v zvláštnej pozícii. Na čele nového štátu stál katolícky kňaz Jozef Tiso a cieľom bolo „*budovanie spoločnosti postavenej na zásadách sociálnych encyklik pápežov*.“³ Cirkvi (katolícka a evanjelická a. v.) boli štátom plne podporované a pod tlakom nacistického Nemecka postupne v spoločnosti slabli nenacistické tendencie. Dialo sa tak až do Slovenského národného povstania. Po druhej svetovej vojne sa začalo s potlačovaním vplyvu cirkví a celý proces vyvrcholil vo februári 1948, kedy moc prevzala komunistická strana. Vzťah cirkví a štátu bol tak až do roku 1989 prerušený.⁴

Obr. č. 1: Obnovená budova z roku 1943 (zdroj: Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy, šk. rok 1942/43)

Transformácia školského systému a legislatívne zmeny

Medzi základné zásady, o ktoré sa štát usiloval v ľudových školách, patrila výchova žiakov k „*záujmu o hospodárske, obchodné a živnostenské povolania, láska k vlasti a rodnému kraju*.“⁵ Ľudové školy si aj napriek veľkému vplyvu zo strany štátu zachovali určitý typ autonómie a samostatnosti.

² KÁZMEROVÁ, Ľ. Riadiace orgány a štruktúra školstva počas autonómie Slovenskej krajiny a v rokoch 1939 – 1945. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Trnava : Typi universitatis Tyrnaviensis, 2015, s. 106-111.

³ CIPÁR, M. Katolícke školstvo v rámci školského systému na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.). *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Trnava : Typi universitatis Tyrnaviensis, 2015, s. 112.

⁴ CIPÁR, M. Katolícke školstvo, s. 112-113.

⁵ CIPÁR, M. Katolícke školstvo, s. 117.

V oblasti meštianskych škôl štát predstavoval dominanciu. Pod jeho pôsobnosťou bolo takmer 90 % škôl, zatiaľ čo pri ľudových školách bolo štátnych škôl necelých 40 %. Meštianske školy boli opäť štvortriedne a nadväzovali na štvrtý postupový ročník ľudových škôl.⁶

Zákon č. 308/1940 Sl. z. pôvodne znamenal pre Rímskokatolícku dievčenskú ľudovú školu a Štátnu ľudovú školu pretvorenie na jednu Dievčenskú rímskokatolícku ľudovú školu. Nariadenie sa malo stať právoplatným 1. septembra 1942, avšak 12. septembra došlo k zrušeniu rozhodnutia o pretvorení s odvolaním sa na biskupský úrad v Spišskej Kapitule, ktorý rozhodnutím z 2. júla 1942 nariadil, že školu treba považovať za rehoľnú v súlade s predmetným zákonom č. 308.⁷ V praxi to znamenalo rozdelenie dovtedajšej spoločnej správy oboch škôl. Ľudová a meštianska totiž nesídlili v jednej budove. Riaditeľkou meštianskej školy ostala sr. Kornélia Oravcová, riaditeľkou rehoľnej ľudovej školy sa stala sr. Bohumila Brľajová.⁸

Príchod sestier satmárok

Podobná situácia, aká bola pri odchode sestier satmárok v roku 1919, nastala i po zmene štátneho zriadenia v roku 1939. Mestské zastupiteľstvo na zasadnutí 1. apríla 1939 prijalo uznesenie, ktorým zrušilo františkánkam zmluvu zo 16. augusta 1919, pričom zmluvný pomer bol zrušený k 30. júnu 1939.⁹ Od tohto sa odvíjali ďalšie kroky k etablovaniu sestier satmárok na Slovensku, a to prosba sr. Villanovy Škoblovej adresovaná spišskému biskupovi Jánovi Vojtaššákovi o dovoľenie pôsobiť na území jeho diecézy s odvolaním sa na uzavretú zmluvu s mestom Ružomberok o prevzatí dievčenských škôl. Biskup dovoľenie udelil.¹⁰ Nasledoval ďakovný list generálnej predstavenej sestier satmárok sr. Leonardy Marosán, biskupovi s informáciou o príchode prvých sestier do Ružomberka najneskôr 6. mája 1939 a vybavovaní formalít o presune sídla slovenskej provincie z Rožňavy do Ružomberka. V júni 1939 informovala sr. Leonarda biskupa o schválení presídlenia slovenskej provincie.¹¹

⁶ CIPÁR, M. Katolícke školstvo, s. 115-120.

⁷ Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Liptovský Mikuláš (šalej ŠABY LM), fond Školský inšpektorát v Ružomberku (ďalej ŠI v RK), Zriadenie rehoľnej Rímskokatolíckej dievčenskej ľudovej školy v Ružomberku, k. 16, č. 4745/1942.

⁸ ŠABY LM, fond Štátna meštianska dievčenská škola v Ružomberku (ďalej ŠMDŠ v RK) 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919-1948, s. 237.

⁹ Archív biskupského úradu, Spišská Kapitula, (ďalej ABÚ SpK), f. Spišské biskupstvo, Protokol 1939, k. 1939/D, E.

¹⁰ ABÚ SpK, f. Spišské biskupstvo, Protokol 1939, k. 1939/D, E.

¹¹ ABÚ SpK, f. Spišské biskupstvo, Protokol 1939, k. 1939/D, E. Po Viedenskej arbitráži Slovensko stratilo Rožňavu v prospech Maďarska.

Pri prevzatí školy 2. mája 1939 boli prítomné sr. Vincentia Škoblová, predstavená komunity v Bratislave a sr. Kornélia Oravcová. Hneď na druhý deň prišla do Ružomberka sr. Villanova Škoblová zo Satmáru.¹²

Príchod do školy opisovali sestry satmárky s veľkým citovým pohnutím: „Po mnohých útrapách prežitých na zabranom území, chvála dobrotivému Pánu Bohu, zas sme len vo svojom. Hej, sme v našom milovanom, teraz už slobodnom štáte slovenskom. Bárs je len kúsok zeme, ktorú môžeme menovať svojou, predsa tak cítime, akoby náš bol celý svet.“¹³

Riaditeľky sr. Kornélia Oravcová a sr. Bohumila Brlajová

Sestra Kornélia Oravcová, civilným menom Anna Oravcová, sa narodila 3. januára 1900 v Betliari, rodičom Jozefovi a Júlii, rod. Kubíkovej. Štúdiá absolvovala v rodnom Betliari, Rožňave, Trnave, Banskej Bystrici a Bratislave.¹⁴ Funkciu riaditeľky zastávala počas celého obdobia druhého pôsobenia satmárok v Ružomberku, a to v rokoch 1939 – 1945. Okrem toho v priebehu rokov učila slovenčinu, občianska náuku, prírodovedu, prírodopis, písanie, chémiu, matematiku, geometriu, rysovanie a písanie na stroji. Zomrela 19. apríla 1959 v Bytčici.¹⁵

Sestra Bohumila Brlajová, civilným menom Margita Brlajová, sa narodila 6. novembra 1909 v Novej Bani. Štúdiá absolvovala v Novej Bani a Trnave. V júli 1926 vstúpila v Rožňave do rehole. Na meštianskej škole od roku 1939/40 vyučovala tri roky občiansku náuku, písanie a telesnú výchovu. 1. septembra prebrala vedenie oddelenej ľudovej dievčenskej školy. Po roku 1950, keď prebehla likvidácia ženských kláštorov, pôsobila v Ústave sociálne

¹² Archív generalátu Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok (ďalej AG SMVS), Kronika slovenskej provincie a ružomerského domu 1939 – 1971.

¹³ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919-1948, s. 192.

¹⁴ Ľudovú školu navštevovala v rodisku v rokoch 1906 – 1912. Pokračovala v Rožňave navštevovaním meštianskej školy v rokoch 1914 – 1918 a tiež jedným ročníkom gymnázia v šk. roku 1918/19. Ďalšie štúdiá absolvovala v Trnave na učiteľskom ústave, kde 20. júna 1926 dosiahla učiteľskú dospelosť. V roku 1928 sa stala spôsobilou vyučovať na ľudových školách a tiež vyučovať náboženstvo skúškou v Banskej Bystrici. Odbornú skúšku na spôsobilosť vyučovať na meštianskych školách absolvovala 31. mája 1939 v Bratislave. Okrem slovenčiny ovládala aj maďarčinu. Doplňujúce štúdium zahŕňalo vysokoškolský kurz pre vzdelanie kandidátov učiteľstva na meštianskych školách v Banskej Bystrici v rozsahu 185 hodín v júli 1936 a tiež samaritánsky kurz v Rožňave v júni 1937. Pozri: ŠABY LM, f. Okresný národný výbor v Ružomberku (ďalej ONV RK), Osobný spis Anny Kornélie Oravcovej, fk. 307, inv. č. 1747.

¹⁵ ŠABY LM, f. ONV v RK, Osobný spis Anny Kornélie Oravcovej, fk. 307, inv. č. 1747; AG SMVS, Nekrológ Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok.

Kronika slovenskej provincie si na ňu spomína takto: „Tohto roku 19. apríla stratili sme pre našu Kongregáciu významnú členku. [...] Bola svedomitou učiteľkou – riaditeľkou, veľa pracovala na zriadení slovenskej provincie, na zariadení kláštora a novej, vlastne obnovennej školy.“ AG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomerského domu 1939 – 1971, rok 1959.

starostlivosti v Slatinke, neskôr v Rožňave a Slovenskej Ľupči a od roku 1969 až do svojej smrti 12. augusta 1984 pôsobila v Ružomberku.¹⁶

Učitelia dievčenskej ľudovej a meštianskej školy

Školský rok 1938/39 znamenal v dejinách školy ďalšiu zmenu. Koncom druhého polroka jedna rehoľa vystriedala druhú. Aby bolo vyučovanie riadne dokončené, vzhľadom na prítomnosť františkánok, ktoré sa stali nežiaducimi, dočasný učiteľský zbor tvorili v ľudovej škole sr. Vojtecha Olšinárová, sr. Agatha Štrbinová a sr. Villanova Škoblová, od 16. mája 1939 aj sr. Alžbeta Sijartová. V meštianskej škole to boli sr. Kornélia Oravcová, sr. Vojtecha Olšinárová, sr. Osterva Hurtečáková a od 16. mája 1939 aj sr. Alena Čápková. Spolu s nimi do konca školského roka ostali pôsobiť aj tri sestry františkánky, ktoré mali slovenské občianstvo – sr. Rozalia Bošková, sr. Alexia Proftová a sr. Ida Šimková. Vyučovanie začalo 6. mája 1939.¹⁷

So zmenou štatoprávneho usporiadania došlo tiež k zmene v požiadavkách na učiteľa. Postoje učiteľov museli byť v súlade s kresťanskými a národnými ideami a v tomto duchu vychovávať zverených žiakov, ich postojov, názorov, morálky. Negatívny postoj k Slovenskej republike bol neprípustný. Učiteľ mal v sebe spájať nielen odborníka, ale aj uvedomelého občana a kresťana. V tomto období museli učitelia povinne skladať prisahu vernosti štátu. Uvedené požiadavky či ciele sa mali formovať hlavne na hodinách náboženskej výchovy, ktorá bola povinným vyučovacím predmetom na všetkých typoch škôl. Okrem toho boli žiaci spolu s učiteľmi povinní zúčastňovať sa aj príslušných bohoslužobných úkonov mimo vyučovacieho času (pobožností, sv. omše, sv. spovede). V prípade učiteľov sa veľký dôraz kládol na mimoškolskú činnosť, ktorá mala prispieť k prehlbovaniu vzťahu k národu i cirkvi. O mimoškolskej činnosti boli učitelia povinní viesť si záznam a odovzdávať ho školskému úradu. Najrozšírenejšia mimoškolská činnosť bola zameraná na pôsobenie v organizáciách Hlinkova mládež či Hlinkova garda.¹⁸

¹⁶ ŠABY LM, f. ONV v RK, Referát pre všeobecné veci vnútorné, Osobné dotazníky Milosrdných sestier sv. Vincenta, k. 89, rok 1950; AG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomerského domu 1939 – 1971, rok 195; AG SMVS, Kronika domov slovenskej provincie k roku 1980, ružomerský dom, rok 1969; AG SMVS, Nekrológ Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok. Z ústneho svedectva s. Margity Weiglovej: „*Bohumilka bola taká milá. Ku koncu života stratila zrak. Pokiaľ mohla, slúžila na vrátnici. A malo to aj svoje výhody. Potom po poštátnení, keď nám školu vzali, často do kláštora klopali všelijakí ľudia. A Bohumilka kým pomaličky dokráčala k dverám a od dverí po predstavenú, sestry zatiaľ mali čas schovať veci, ktoré by pre ňu boli podozrivé.*“ Rozhovor uskutočnený 21. 4. 2025

¹⁷ ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919-1948; AG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomerského domu 1939 – 1971.

¹⁸ GABZDILOVÁ, S. Pôsobenie učiteľov na slovenských školách v Slovenskej republike (1939 – 1945). In: GABZDILOVÁ, Soňa - ĎURKOVSKÁ, Mária et al. *V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2016, s. 58-63.

Vojnové podmienky

Celý šk. rok 1944/45 bol z hľadiska výučby nesmierne náročný, poznamenaný niekoľkými prerušeniami, ktoré súviseli s udalosťami konca druhej svetovej vojny. Školu obsadili partizáni, vyučovanie začalo až 6. novembra. Okrem gymnázia a dievčenských škôl ostatné školy v meste nezačali vyučovať, pretože nemali kde. Mesto sa so školou dohodlo na striedavom vyučovaní, pričom doobeda prebiehalo vyučovanie gymnázia a poobede vyučovanie dievčenskej ľudovej a meštianskej školy. Pred Vianocami obsadili školu Nemci, štyri učebne sa zmenili na nemocnicu pre ľahko ranených.¹⁹ Po novom roku sa vyučovanie začalo 10. januára, kvôli nedostatku miesta však ľudová škola ostala zatvorená. O pár dní, 24. januára bolo vyučovanie prerušené opäť, pretože „časť žiakov beztak už vystala, lebo pre veľkú vojenskú premávku po uliciach boja sa ísť do školy. Už ani miesta nemáme, lebo vojsko zaujalo aj kresliareň a opatrovňu pre svojich chorých. 700 chorých je umiestnených v našej školskej budove. Ešte aj na chodbách ležia husto vedľa seba.“²⁰ Vyučovanie bolo obnovené až po 2. februári 1945, keď Nemci celkom opustili školu. O dva mesiace, začiatkom apríla, školu obsadili prichádzajúci ruskí vojaci.²¹

Formy vyučovania: vychádzky, exkurzie a výlety

Neodmysliteľnou súčasťou vyučovania boli vychádzky, exkurzie a výlety. Ak to situácia nedovoľovala kvôli bezpečnosti, exkurzie sa konali len do blízkeho okolia Ružomberka – Baničné, Černová, remeselné dielne v meste, Liptovské múzeum, Zápalkáreň. Tieto vychádzky do bližšieho okolia žiačky spolu s učiteľkami využívali niekedy na zber kovového odpadu.

V priaznivých podmienkach podnikali žiačky s učiteľkami výstupy na Choč, Čebraď, často navštevovanými boli Demänovské jaskyne. V zápisoch školskej kroniky viažucej sa k tomuto obdobiu, sa takmer každý rok medzi výletmi spomínala Orolská lúčka ako obľúbené miesto Andreja Hlinku.²² Medzi vzdialenejšími mestami a miestami, ktoré žiačky navštevovali, boli Korytnica, Staré Hory, Banská Štiavnica – pletáreň a kalvária, Sitno, Martin – pivovar, Kremnica – ústav pre hluchonemých a mincovňa, Rajec.

¹⁹ „Máme starosť, obávame sa, ako sa budú správať vojaci, dolu v suteréne máme sklad s potravinami, atď. Istý viedenský kňaz, p. Theodor Oswald, je s nimi, tiež vojak, on ručí za nich a uisťuje nás o poriadku a disciplíne.“ Pozri: AG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomerského domu 1939 – 1971.

²⁰ AG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomerského domu 1939 – 1971, rok 1945.

²¹ „S vojskom prišla aj vojačka, bývalá naša sestra, jej sme mohli ďakovať, že po celý čas, ako vojsko bývalo u nás, boli sme chránení a k nijakým nepríjemnostiam nedošlo.“ Pozri: AG SMVS, Kronika slovenskej provincie a ružomerského domu 1939 – 1971, rok 1945.

²² Keďže názov sa neviaže k žiadnemu zemepisnému názvu, domnievame sa, že môže ísť o lúku v okolí Ružomberka, kde sa konali podujatia či stretnutia katolíckej telocvičnej organizácie Orol, o ktorej rozšírenie v Ružomberku sa zaslúžil Andrej Hlinka. In: *Z histórie Orla* [cit. 2026-01-05]. Dostupné na internete: <https://slovenskyorol.sk/z-historie-orka/>

Kultúrny život školy a ideologické oslavy

Napriek vojnovému stavu škola viedla bohatý kultúrny život. Žiačky niekoľkokrát počas šk. roka navštevovali kino, zúčastňovali sa rôznych poučných prednášok i divadiel mimo školy. Na pôde školy sa konali oslavy a pripomienky najrôznejších výročí. Oslavy boli nariadené a mali silne ideologický podtón. Odhliadnuc od toho, nemožno poprieť kreativitu žiakov i učiteliek pri tvorbe týchto kultúrnych programov a akadémii.

Medzi sviatky, ktoré si škola každoročne pripomínala, patril 8. december – vtedy spravidla členky Mariánskej kongregácie pripravili akadémiu, 4. mája sa pripomínalo výročie tragickej smrti Milana Rastislava Štefánika, od roku 1940 sa namiesto Dňa matiek oslavoval Deň slovenskej rodiny a v júni sa slávil deň slovenskej prírody v rámci celodenného výletu spojeného s programom pozostávajúcim zo speváckych i recitačných čísel. Pravidelné boli aj oslavy štátneho sviatku vzniku Slovenského štátu 14. marca, vznik autonómie Slovenska 6. októbra a narodeniny Adolfa Hitlera. Pred Vianocami sa konali už tradične Mikulášsky večierok a slávnosť vianočného stromčeka. Z príležitostných osláv to boli v roku 1939 voľba prezidenta spojená s účasťou na sv. omši, prenesenie telesných pozostatkov Andreja Hlinku do mauzólea, 400. výročie založenia Spoločnosti Ježišovej, v roku 1941 výročie zvolenia pápeža Pia XII., 150. výročie narodenia Andreja Kmeťa, v roku 1942 80. narodeniny Ľudmily Podjavorinskej (pri tejto príležitosti účasť na recitačnej súťaži spolku Živena), 25. výročie biskupskej vysviacky pápeža Pia XII., v roku 1943 100. výročie uzákonenia spisovnej slovenčiny, 90. výročie narodenia Jozefa Škultétyho. Okrem priprav významných dní aj každé zasadnutie rodičovského združenia, ktoré sa konalo trikrát do roka, bolo sprevádzané nacvičeným programom žiakov.²³

Výber a charakter osláv dokumentujú prepojenie náboženských, národných a štátno-politických prvkov vo výchove mládeže počas slovenského štátu. Škola sa tak stala nielen miestom vzdelávania, ale aj priestorom sprostredkovania dobovej ideológie prostredníctvom každodenných rituálov a verejných slávností.

Sociálny a duchovný rozmer vyučovania

Ľudová a meštianska škola bola charakteristická prítomnosťou silného sociálneho rozmeru vo vyučovaní a spoločenstvom s chudobnými žiakmi školy. Pre nich fungovali pravidelné školské podpory. Učiteľky v spolupráci s firmami v meste zabezpečovali pre žiačky šatstvo, obuv, školské potreby, a tiež im zapožičiavali učebnice, ktoré potrebovali. V zime zabezpečovala organizácia Okresná starostlivosť o mládež mlieko a pečivo pre chudobné žiačky. Prebiehala

²³ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919-1948. ŠA Bytča, pob. LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, 1943 – 1949.

tiež stravovacia akcia – od januára do mája sa zvyklo v školskej kuchyni variť pre chudobné žiačky ľudovej, meštianskej i ľudovej chlapčenskej školy, dostávali polievku a chlieb. V šk. roku 1943/44 sa varilo spolu pre 117 stravníkov. Zápisnice z mesačných porad učiteľov uvádzajú zmienku o zimnej pomoci. Išlo o štátom nariadené poukázanie 1/2 % platu štátnych zamestnancov pre potreby armády, ako to dokumentuje obežník z 29. októbra 1941. V predchádzajúcom šk. roku 1940/41 takto prispeli sestry 1 % zo svojho platu. Do pomoci vojakom sa zapájali aj žiačky – každoročne pletli v zime pre nich čiapky, pančuchy, venovali aj výnos z fašiangového divadla.²⁴

Okrem výchovného pôsobenia sestry učiteľky rozvíjali aj duchovnú stránku zverených žiačok. Každoročne sa šk. rok začínal aj končil účasťou na slávnostných bohoslužbách. Účasť na nedeľnej sv. omši a vo sviatok bola na podnet katechéty aj kontrolovaná a žiačky k účasti na nich povzbudzované i vedené. Pravidlom boli duchovné cvičenia konané pred veľkonočnými prázdninami pre žiačky meštianskej školy, príprava žiačok na prvé sv. prijímanie a samozrejme, vyučovanie náboženstva a vedenie spolkov ako Mariánska kongregácia či Garda Božského srdca. Členky Mariánskej kongregácie napríklad nacvičovali divadelné predstavenia.

Inšpekcie, návštevy a hospitácie

Škola tiež aktívne prispievala k privítaniam návštev významných osobností. V septembri 1940 to bol prezident Jozef Tiso, na jeho privítanie Magda Turancová (žiačka školy) recitovala báseň.²⁵ V júni 1942 navštívil školu minister školstva Jozef Sivák spolu s Róbertom Klačanským (autorom niektorých učebníc).²⁶

Hospitácie v jednotlivých triedach vykonávala aj riaditeľka školy, a to niekoľkokrát počas šk. roka a vo všetkých triedach ľudovej i meštianskej školy. Cez vianočné prázdniny zvykla prezerat' písomné práce žiačok, výkresy a ručné práce.

Ciele, zásady a metodika vyučovania

Výchova a vzdelávanie sa vo všetkých aspektoch riadili podľa hesla „čo žiada od nich (od žiačok) rodina, škola, cirkev, štát“.²⁷ Od októbra 1939

²⁴ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy v Ružomberku 1919-1948. ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, 1943 – 1949.; ŠABY LM, f. ŠI v RK, Osobný spis Márie Honoráty Pomfyovej, k. 31, inv. č. 116.

²⁵ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, Zápisnica zo 16. októbra 1940.

²⁶ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, Zápisnica z 19. júna 1942.

²⁷ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, Zápisnica z 19. júna 1942.

bolo povinné zdravenie sa pozdravom Na stráž. Zmeny štátneho zriadenia sa prejavili aj prerábaním učebných osnov. Predmet, ktorý sa považoval za spojivo medzi ostatnými predmetmi, bola prvouka, na vyššom stupni vlastiveda. Kolektív učiteľov sa tiež dohodol na spoločnom postupe, keď sa rozšírili správy, že medzi žiačkami sa šíria protivlastenecké letáky: „*Preto učiteľstvo musí sa viac venovať intenzívnej výchove národnej a štátnej. Má sa zvlášť vo vlastivede pôsobiť na mládež štátovychovne. Preto musíme byť strážcami vydobytých hodnôt. Opačne by učitelia poškodili štát a národ.*“²⁸

Hospitácie riaditeľky sa zameriavali na dodržiavanie jednotných pedagogických zásad. Učiteľom sa odporúčalo využívať názorné a praktické vyučovanie, farebné kriedy a pravidelné krátke opakovacie cvičenia. Dôraz sa kládol na správne písanie, samostatnú prácu žiakov, individuálny prístup popri kolektívnej výchove a vytváranie priaznivej školskej klímy. Vo výchove sa podporoval rozvoj vedomostí i charakteru, pričom významné miesto zaujímala náboženská a vlastenecká výchova prostredníctvom cirkevných spevov a hymnických piesní. Jednotnosť sa vyžadovala aj pri telesnej výchove a verejných vystúpeniach používaním spoločného úboru.²⁹

Obr. č. 2: Učebný kurz, šk. rok 1943/44 (zdroj: Kronika r. k. ľudovej a meštianskej dievčenskej školy, šk. rok 1943/44)

Disciplína, trestanie a výchova

Iné usmernenia sa týkali trestania žiakov, ktoré si neplnili svoje povinnosti. Trest bol považovaný za výchovný prostriedok, no nie samoúčelne. Učiteľky sa mali zžiť do pomerov dieťaťa (preto toľko zdôrazňované spoznanie rodinného prostredia i žiakov samotných cez neformálne rozhovory), aby prítomnosť bola

²⁸ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, Zápisnica č. 5 zo 16. marca 1940.

²⁹ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, 1943 – 1949.

sprevádzaná starostlivou láskou. Nebolo dovolené napr. opisovanie textov ako trest a vzťahovanie trestu na celú triedu kvôli priestupku jednotlivca. Žiačky, ktoré ostali za trest v škole po vyučovaní, nesmeli ostať bez dozoru a bez činnosti. Dozor učiteliek bol rozšírený aj na nedeľné a sviatočné sv. omše – katechéta prosil o pomoc pri kontrole dochádzky na sv. omšu a tiež účasti na sv. spovedi. Kontrola účasti sa konala spravidla na ďalší deň po sviatku.³⁰

Veľmi dôležité tiež bolo, aby učiteľ mal na zreteli prospech školy ako celku, jeho správanie malo byť taktné voči nadriadeným i kolegom. Učiteľ mohol niekedy vyučovať aj predmet, na ktorý nemá spôsobilosť, ale má k tomu potrebnú schopnosť. Medzi ďalšie povinnosti učiteľa patrila spolupráca s rodičmi, čomu mali napomáhať aj rodičovské združenia a tiež mal viesť národné a náboženské spolky, ako Hlinkova mládež, Mariánska kongregácia či Garda Božského srdca. Jednotný postup voči žiačkam a poctivé písanie si priprav na vyučovanie boli samozrejmosťou. Rodičia sa okrem rodičovských združení mohli informovať o prospechu a správaní svojich detí formou konzultáčnych hodín, ktoré boli stanovené na nedeľu poobede.³¹

V šk. roku 1942/43 sa na viacerých poradách učiteľov riešilo správanie žiačok, ktoré dochádzali vlakom alebo peši, pričom ako riešenie sa zaviedol spoločný príchod aj odchod všetkých žiačok v sprievode určenej žiačky. Podobne sa to vyriešilo spoločným odchodom peších žiačok zo školy, tie sa zoradili podľa ulíc a spoločne odchádzali. Pre žiačky tiež bolo na školskom dvore vytvorené ihrisko, aby zmysluplne trávili voľný čas v nedeľu po príchode od vlaku.³²

Žiačky boli vedené k zberu papiera, starého železa, korku a gumy, čo súviselo najmä s vojnovým nedostatkom surovín a hospodárskymi potrebami štátu. Táto činnosť mala zároveň výchovný rozmer, pretože pestovala návyky šetrenia, poriadku a zodpovednosti. Zber bol do istej miery nariadený, mnohé závody zápasili kvôli vojne s nedostatkom surovín na výrobu. A v neposlednom rade to bola výchova k poriadku, šetreniu, čistote školských pomôcok. V rámci finančného šetrenia bola nadviazaná spolupráca s mestskou sporiteľňou, ktorá poskytla v šk. roku 1943/44 pre 50 žiačok vkladné knižky s počiatočným vkladom 10 Ks. Vkladné knižky boli rozdelené pre najusilovnejšie žiačky.³³

Rodičovské združenia a spolupráca s rodinami

Významným orgánom, ktorý bol pre život školy nepostrádateľným, bolo práve zhromaždenie rodičov. Prvé zmienky o zavedení rodičovského

³⁰ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, 1943 – 1949.

³¹ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, 1943 – 1949.

³² ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944.

³³ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o mesačných poradách 1935 – 1944, 1943 – 1949.

združenia sa objavujú podľa školskej kroniky už v predchádzajúcom období okolo roku 1930. Avšak podrobné zápisnice z týchto stretnutí existujú až od roku 1939.

Stretnutia rodičov a učiteľov sa konali počas šk. roka trikrát, začínali a končili sa modlitbou a posledným bodom bol vždy kultúrny program, ktorý pripravili žiačky. Rodičovské združenia mali zriadený finančný fond, do ktorého prispievali rodičia na každom stretnutí. Z tohto fondu boli hradené rôzne výdavky, najčastejšie potreby chudobných žiakov, ale neskôr aj zariadenie nového školského javiska či zavedenie školského rozhlasu.³⁴

Najvšeobecnejší cieľ, ktorý si tieto stretnutia vytýčili, bolo usilovanie sa o čo najužšiu spoluprácu medzi rodičmi a učiteľmi. Často bolo rodičom zdôrazňované, že základ výchovy je predovšetkým v rodine od útleho detstva, škola môže na tomto základe stavať vo výchove v duchu kresťanskom a národnom. Užším cieľom bolo už spomenuté informovanie rodičov o potrebách školy a vôbec o jej fungovaní a úlohou združenia bolo aj zaobstarávanie učebných pomôcok, a tiež to bol priestor, kde si mali rodičia overiť zadávanie domácich úloh. Stávalo sa totiž, že niektoré žiačky zámerne zamlčali zadané úlohy.³⁵

Na rodičovských združeniach sa opakovane riešili najmä otázky dohľadu nad voľným časom a správaním dievčat, zákazu návštevy kina, primeraného obliekania, pravidelnej účasti na svätých omšiach, včasného príchodu do školy, domácej prípravy a kontroly čítania. Rodičom sa zároveň odporúčalo, aby deti mali doma vyhradené miesto na učenie a aby ospravedlnenia absencie zodpovedali školským pravidlám. Dôraz sa kládol aj na slušné správanie mimo školy a na zmysluplné využitie prázdninového času s pravidelným režimom, modlitbou, prácou, oddychom a opakovaním učiva.³⁶

Diskutované témy naznačujú snahu školy zasahovať nielen do vzdelávania, ale aj do voľnočasového a náboženského života žiakov, čo zodpovedalo dobovému ideálu jednotného výchovného pôsobenia rodiny, školy a cirkvi.

V šk. roku 1940/41 na naliehanie rodičov bola zavedená rovnošata, pozostávajúca z vyšívanej blúzky a tmavomodrej skladanej sukne. Rovnošatu mali ušiť rodičia, chudobné žiačky dostali látku na rovnošatu sponzorsky. Rovnako jednohlasne prijali rodičia aj možnosť zavedenie šk. rozhlasu, ktorého náklad mal predstavovať 10 000 Ks. Zaviazali sa, že jeho inštalovanie finančne zabezpečia. „*Je našou morálnou povinnosťou, aby sme našim deťom zabezpečili dobrú katolícku školu podľa požiadaviek dnešnej doby.*“³⁷ Po dokončení stavby

³⁴ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o schôdzach rodičovského združenia 1939 – 1950.

³⁵ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o schôdzach rodičovského združenia 1939 – 1950.

³⁶ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o schôdzach rodičovského združenia 1939 – 1950, Zápisnica č. 2 z 15. februára 1941.

³⁷ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o schôdzach rodičovského združenia 1939 – 1950, Zápisnica č. 3 z 15. júna 1941.

novej budovy školy nacvičili žiaci divadlo Jedným sníčkom anjeličkom, ktorého zisk takmer 3 800 Ks bol venovaný tiež na školský rozhlas.³⁸

Historický význam a vedecké implikácie

Predložená analýza fungovania dievčenskej ľudovej a meštianskej školy v Ružomberku v rokoch 1939 – 1945 poskytuje pohľad na každodenný život týchto vzdelávacích inštitúcií v období výrazných spoločensko-politických transformácií. Archívne pramene dokumentujú nielen formálne aspekty školskej prevádzky, ale aj hlbšie dimenzie výchovného procesu, ktorý bol determinovaný ideologickými požiadavkami dobového režimu pri súčasnom zachovaní špecifického charakteru katolíckeho školstva.

Z metodologického hľadiska je prínosné sledovanie dialektického vzťahu medzi štátnou kontrolou a relatívnou autonómiou cirkevných vzdelávacích inštitúcií. Zatiaľ čo štát presadzoval národno-štátnu a ideologickú výchovu prostredníctvom nariadených osláv, kontroly učebníc a mimoškolských aktivít v organizáciách ako Hlinkova mládež, sestry satmárky si zachovali priestor pre realizáciu špecifických pedagogických prístupov, ktoré zdôrazňovali sociálny a duchovný rozmer vzdelávania. Táto ambivalencia sa prejavovala v každodennej praxi školy, kde sa prelínali požiadavky na lojalitu k štátu s tradičnými hodnotami katolíckej pedagogiky.

Osobitne významným aspektom je dokumentácia vplyvu vojnových udalostí na školskú prevádzku. Opakované prerušenia vyučovania, obsadzovanie školských budov vojenským personálom a adaptácia na striedavé vyučovanie ilustrujú mimoriadnu flexibilitu pedagogického zboru pri zabezpečovaní kontinuity vzdelávacieho procesu v extrémnych podmienkach. Sociálna starostlivosť o chudobné žiacky, ktorá zahŕňala zabezpečovanie stravy, ošatenia a učebných pomôcok, predstavuje dôležitý doklad o humanitárnom rozmere činnosti školy, ktorý presahoval rámec formálneho vzdelávania.

Z hľadiska dejín pedagogiky je cenným prínosom rekonštrukcia konkrétnych metodických postupov a výchovných zásad, ktoré riaditeľka školy sr. Kornélia Oravcová implementovala prostredníctvom hospitácií a mesačných porád učiteľov. Zdôrazňovanie praktického a názorného vyučovania, individuálneho prístupu k žiakom a vytvárania pozitívneho školského prostredia korešponduje s prvkami pedagogických prúdov medzivojnového obdobia.

Fungovanie rodičovských združení dokumentuje inštitucionalizovanú formu spolupráce medzi školou a rodinami, ktorá presahovala rámec bežnej komunikácie a zahŕňala aj finančnú podporu modernizácie školy (školský rozhlas, javisko) a sociálnu pomoc. Táto forma participácie rodičov na živote školy predstavuje zaujímavý model, ktorý si zaslúži komparatívnu analýzu v kontexte dobového školstva na Slovensku.

³⁸ ŠABY LM, f. ŠMDŠ v RK 1878/1892 – 1950, Zápisnice o schôdzach rodičovského združenia 1939 – 1950.

Výskum otvára priestor pre ďalšie bádanie v niekoľkých smeroch. Komparatívna analýza s inými cirkevnými školami by umožnila identifikovať špecifiká a všeobecné trendy v katolíckom školstve. Biografický výskum učiteľských osobností by mohol prispieť k hlbšiemu pochopeniu profesionálnej identity učiteľov v tomto období. Analýza kontinuity a diskontinuity v pedagogických prístupoch pred rokom 1939 a po roku 1945 by osvetlila dlhodobejšie vývojové trendy slovenského školstva.

Možno teda konštatovať, že vývoj skúmanej školy odrážal širšie spoločenské procesy, v ktorých sa prelínali ideologické tlaky, vojnové udalosti i pretrvávajúce tradičné pedagogické hodnoty a sociálnej solidarity. Archívne pramene umožňujú rekonštruovať fungovanie tejto vzdelávacej inštitúcie v danom období slovenských dejín a predstavujú hodnotný prameň pre ďalší historicko-pedagogický výskum.

Bibliografia

Archívne pramene

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Liptovský Mikuláš
fond Školský inšpektorát v Ružomberku
fond Štátna meštianska dievčenská škola v Ružomberku 1878/1892 – 1950
fond Okresný národný výbor v Ružomberku
Archív biskupského úradu, Spišská Kapitula
fond Spišské biskupstvo, Protokol 1939
Archív generalátu Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok
Kronika slovenskej provincie a ružomerského domu 1939 – 1971
Kronika domov slovenskej provincie
Nekrológ Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok

Literatúra

CIPÁR, M.: Katolícke školstvo v rámci školského systému na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Trnava: Typi universitatis Tyrnaviensis, 2015.

GABZDILOVÁ, S.: Pôsobenie učiteľov na slovenských školách v Slovenskej republike (1939 – 1945). In: GABZDILOVÁ, S. – ĎURKOVSKÁ, M. et al.: *V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav Košice, 2016.

KÁZMEROVÁ, Ľ.: Riadiace orgány a štruktúra školstva počas autonómie Slovenskej krajiny a v rokoch 1939 – 1945. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.): *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Trnava: Typi universitatis Tyrnaviensis, 2015.

Internetové zdroje

Z histórie Orla. In: Oficiálna stránka Slovenského Orla. [online]. [Citované 2025-01-05]. Dostupné na: <https://slovenskyorol.sk/z-historie-orla/>

PhDr. Jana Hadryová

Katedra histórie (interná doktorandka)
Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta
Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok
jana.hadryova963@ku.sk